

IMRE RUBENNÉ DR.
főiskolai tanár
Nyíregyházi Főiskola
Tanítóképző Intézet
Nyíregyháza

Kísérletek képvers-vehikulumok létrehozására alsó tagozatban

A kreatív-produktív szövegmegközelítés elméleti és gyakorlati tudnivalóit BENKES ZSUZSA és PETŐFI S. JÁNOS dolgozták ki 1992-ben megjelent „Elkallódni megkerülni” című könyvükben, amelynek alcíme: Versek kreatív megközelítése szövegteni keretben. Két évvel később, 1994-ben a „Szövegten és prózaelemzés” című kötetükben vizsgálatukat kiterjesztették a rövidpróza kreatív megközelítésére is. A szerzők a szövegmegközelítésnek két formáját különböztetik el: az **analitikus-kreatív** és a **kreatív-produktív** megközelítési módot.

Mindkét elnevezésben szerepel a 'kreatív' szó, hiszen a szöveg értelmezésében elengedhetetlen az olvasó tevékeny közreműködése. A két megközelítés között „az az alapvető különbség, hogy míg az analitikus-kreatív megközelítés esetén a műveletek közvetlenül az elemzendő szövegre irányulnak, a kreatív-produktív megközelítés esetén az **elemzőknek az eredeti szöveg különféle módokon átrendezett vagy hiányossá tett változatán kell az analitikus-kreatív elemzést előkészítő gyakorlatokat végezniük**” (BENKES–PETŐFI 1993 2: 3).

A kreatív-produktív megközelítésnek három fő típusa ismeretes.

- ❖ Az első a **szövegek teljesen szabad létrehozása**: a tanulók a szöveg témáját és formáját szabadon megválasztva alkotnak.
- ❖ A második csoportba az **adott szöveggel analóg szöveg létrehozása** tartozik: a tanulók a szöveg elemzése után megpróbálnak egy ahhoz tartalmilag, formailag vagy tartalmilag és formailag hasonló szöveget produkálni.
- ❖ A harmadik típust **egy nem ismert szöveg úgynevezett anticipatorikus megközelítése képezi**. A latin eredetű *anticipáció* szó sejtetést jelent. A szerzők a kreatív-produktív szövegmegközelítés lehetőségei közül ennek az utóbbi megközelítési formának a különböző lehetőségeit alkalmazzák. Pl.: elhagyják egy adott szöveg mondatgoló és mondatzáró írásjeleit, és azokat pótoltatják a tanulókkal; megváltoztatják az eredeti szöveg megjelenési formáját; átrendezik a szöveg szerkezetét, és az eredeti sorrendet kell helyreállítaniuk a tanulóknak; a szövegből szavakat hagynak ki, és a tanulóknak kell kiegészíteniük. A feladatok tetszőleges módon kombinálhatók.

A szöveg főbb szöveggösszetevői a következők: a vehikulum (a szöveg fizikai megjelenési formája), a formáció (a szöveg formai felépítése), a sensus (a szöveg vehikulumához rendelhető szemantikai felépítés), a relátum (a szöveg adott módon interpretált vehikulumához rendelhető világfragmentum). A kreatív-produktív gyakorlatok az említett négy fő összetevő alapján csoportosíthatók.

Előző írásomban a vehikulummal kapcsolatos gyakorlatok közül a hagyományos versvehikulumok létrehozására végeztem kísérletet alsó tagozatos tanulókkal, s ennek eredményeit összegeztem (Imre: 2011 2: 51–58).

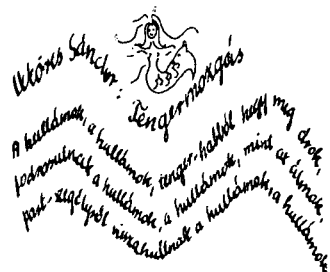
A vehikulummal kapcsolatos gyakorlatok másik fajtája a képversek létrehozása. A képvers-vehikulumok nem hagyományos felépítésűek, a nyelvi elemek formája és elrendezése

'kép'-et alkot a szó szűkebb értelmében is. Ebben az esetben a tanulók egy hagyományos vehikulumú, vagy egyetlen prózatömbbé alakított verset kapnak kézhez, s ebből kell képverset létrehozniuk. A képvers nem ismeretlen az alsó tagozatos gyerekek számára. A NYIK program keretében tanuló diákok már második osztályos koruktól olvasnak XX. századi költők (Nagy László, Pintér Lajos, Géczy János) képverseit.

A képvers-vehikulum létrehozására az Eötvös József Gyakorló Általános Iskola és Gimnázium 28. negyedik osztályos tanulóival végeztem kísérletet, a feladatok megoldásában PETRÓCZI LÁSZLÓNÉ tanítónő volt a segítségemre. A gyakorlat szemléltetésére WEÖRES SÁNDOR: *Tengermozgás* című versét választottam.

A képvers eredeti vehikuluma a következő:

Weöres Sándor: Tengermozgás

A feladatlapon a kö-
Olvasd el figyelmesen
*A hullámok a hullámok
fodrosulnak a hullámok, a
part-szegélyről visszahullnak*

vetkező utasítás állt:
az alábbi szöveget!
*tenger habból hegy meg árok
hullámok mind az álmod
a hullámok, a hullámok*

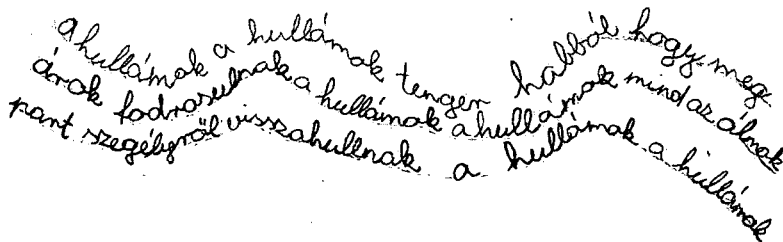
- a) Az adott szövegből hozz létre egy a szöveg tartalmának megfelelő képverset! A képvers megalkotásakor a szavakat tetszés szerint fel is darabolhatod.
- b) Adj címet az általad létrehozott képversnek!

Az a) feladatot 28 tanuló közül 27 tanuló oldotta meg értékelhető módon. A tanulók 60%-a (17 fő) a vers gondolatiságából kiindulva a 'tengerpart' és a 'hullámok' érzékeltetésére törekedett. A bemutatandó vehikulumok kiválasztásánál a vehikulumtípusok bemutatására törekszem, s mellőzöm azokat a vehikulumokat, amelyek a kísérlet céljára szolgáló vehikulum szempontjából nem tarthatók 'motivált'-nak.

Egy tanuló az eredetivel csaknem teljesen megegyező vehikulumot hozott létre, s a címet is beépítette a vehikulumába.

T/1.

A hullámok

Nyolc tanuló esetében a hullámok – a megadott sorok lineáris egymásutánját követve – kapcsolódnak egymáshoz. A különbségek a hullámok nagyságából és formájából adódnak. Néhány változat:

T/2. (1)

t. hullámok

a hullámok a hullámok tenger
hullámok a hullámok tenger
a hullámok a hullámok tenger
a hullámok a hullámok tenger
a hullámok a hullámok tenger
a hullámok a hullámok tenger

T/2. (2)

a hullámok tenger

a hullámok a hullámok tenger
a hullámok a hullámok tenger
a hullámok a hullámok tenger
a hullámok a hullámok tenger
a hullámok a hullámok tenger
a hullámok a hullámok tenger

T/2. (3)

A tengeri hullámok

~~a hullámok a hullámok tenger hullámok~~
~~a hullámok a hullámok tenger hullámok~~
~~a hullámok a hullámok tenger hullámok~~
~~a hullámok a hullámok tenger hullámok~~
~~a hullámok a hullámok tenger hullámok~~
~~a hullámok a hullámok tenger hullámok~~

Két tanuló esetében a vers első két szava képileg elkülönül a vers többi szavától.

T/5. (1)

A szép fodros habos hullámok
a hullámok a hullámok

tenger habból hogy meg¹arok fodrosulnak
a hullámok a hullámok
mind az almok port-szegélyről² visszahullnak
a hullámok a hullámok

T/5. (2)

a hullámok
a hullámok
tenger
habból hogy meg¹arok fodrosulnak
a hullámok a hullámok mind
almok, port-szegélyről² visszahullnak
a hullámok a hullámok

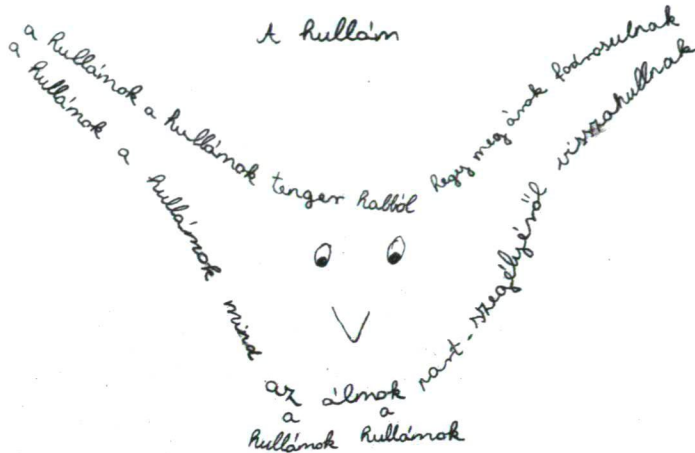
Egy tanuló először megrajzolta a tenger alakját, s erre helyezte el a vers szavait.

T/6.

Tenger hullámok hangjai
a hullámok a hullámok tenger habból hogy meg¹arok fodrosulnak a hullámok
a hullámok mind az almok port-szegélyről² visszahullnak a hullámok

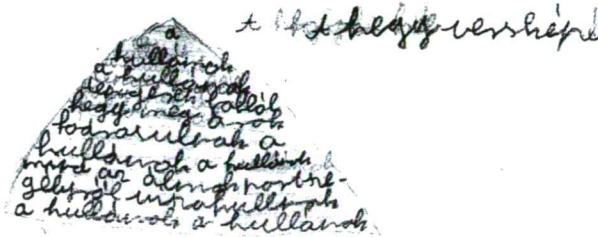
felső részének kialakításához a vers szövegének első felét, a szárny és a fej alsó részének megformálásához, balról jobbra haladva a szöveg második felét használja.

T/7. (3)

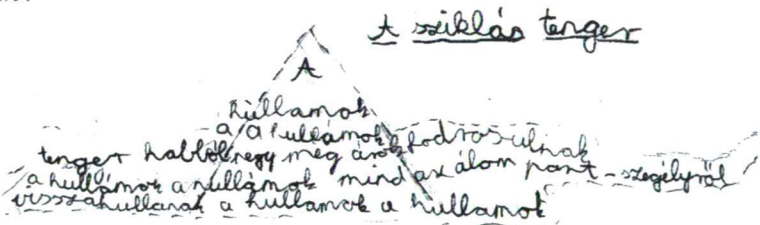
Egy tanuló vehikulumban a hegyforma jelenik meg egyszerű formában. A háromszög alakú hegy körvonalait megrajzolva, annak felső csúcsából kiindulva fokozatosan hosszabbodó sorokat hoz létre.

T/8.

Egy tanuló a tengerből kiemelkedő szikla megformálására tett kísérletet. A szavak leírását itt is a szikla csúcsából indítja: a vers első két szava még a szikla belsejében helyezkedik el, a többi már a tenger váltakozó hullámaina követi.

T/9.

Két tanuló vehikulumának figurája halformát jelenít meg. Az egyik tanuló a hal testének alakját követve rendezi el a vers szavait, külön ügyelve a fark kialakítására is.

T/10. (1)

A tenger

a hullámok a hullámok
 tenger hullól hegy meg a fodrosul
 mind az almok part szegelyről vissza hullnak
 a hullámok a hullámok

A másik tanuló először megrajzolta a halat, aztán a hal belsejébe beleírta a vers szavait. A vers írásakor egy szót 'álmok' megváltoztatott, egyet pedig 'visszahullnak' kihagyott. Néhány szó leírásakor helyesírási hibákat vétett: a 'hullámok' szót három helyen hosszú *ú*-val írta, a 'fodrosul' szó végződésében hosszú *ú*, az álom szóban hosszú *-ll* szerepel.

T/10. (2)

A tenger hullámok

a hullámok a hullámok
 tenger hullól hegy meg a fodrosul
 mind az almok part szegelyről vissza hullnak
 a hullámok a hullámok

Egy tanuló kompozíciója hajó formájú, melynek belsejébe rendezi el a vers szavait. Ebben az esetben a vers címe is beépül a vehikulumba: a hajó alatti hullámokban jelenik meg.

T/11.

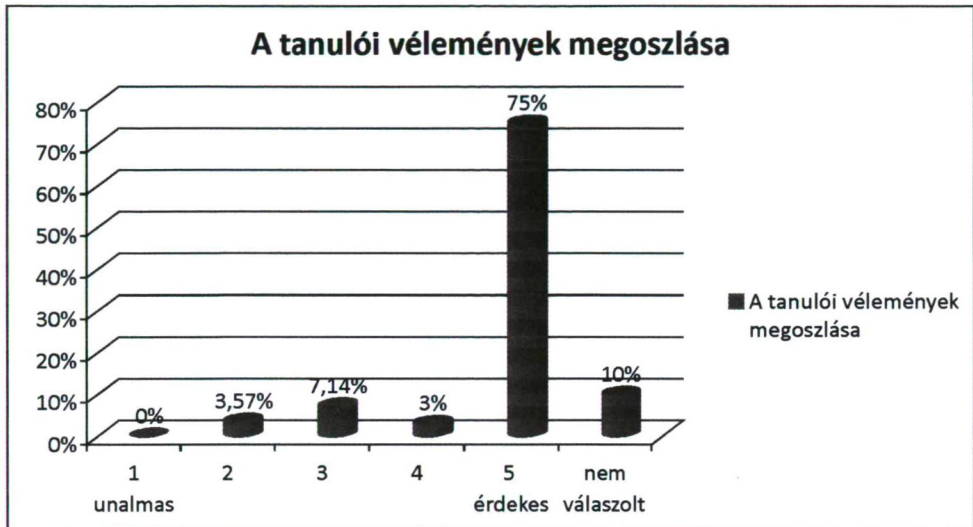
a hullámok a hullámok
 tenger hullól hegy meg a fodrosul
 mind az almok a hullámok part szegelyről
 vissza hullnak a hullámok a hullámok

cím: a hullámok

A B) kérdésben szintén egy ötfokozatú skálán azt kellett bejelölniük, mennyire tartják érdekesnek a feladatot.

B) 1 2 3 4 5
unalmas érdekes

A tanulói vélemények megoszlását a feladat érdekességével kapcsolatban a 2. ábra mutatja.

2. ábra. A tanulói vélemények megoszlása a feladat érdekességéről

A 28 tanulóból 3 fő nem válaszolt a kérdésre. A tanulók 75%-a (21 fő) érdekesnek, 3%-a (1 fő) elég érdekesnek találta a feladatot. A tanulók mindössze 7%-a (2 fő) jelölte be a 3-as számot, s 3%-a (1 fő) karikázta be a 2-es számot. Ők kevésbé tartották érdekesnek a feladatot.

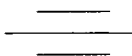
Arra a kérdésre, hogy találtak-e ilyen feladattal, 4 tanuló nem válaszolt. A tanulók 78%-a (22 fő) igennel, 7%-a (2 fő) nemmel válaszolt.

Összefoglalva elmondható, – annak ellenére, hogy ez a feladat egyáltalán nem tekinthető könnyűnek – a tanulók megoldásai figyelemre méltó képzelőerőről tesznek tanúságot. Természetesen ez a feladattípus is kiegészíthető egyéb utasításokkal is. Pl.: Használjanak különböző betűtípusokat! Olyan címet adjanak a versüknek, amelyben az adott vehikulum egyetlen szava se fordul elő! Külön kérhetjük, hogy a vers címét mindenképpen építsék be a képversükbe. A tipoversek jó lehetőséget adnak arra, hogy felhívjuk a tanulók figyelmét a vizuális megjelenés kifejező jellegére, és rámutassunk a lírai kifejezés lehetőségeinek sokszínűségére. A képversek látványa hasonló alkotásokra ösztönzi a tanulókat.

IRODALOM

- ANTALNÉ SZABÓ ÁGNES (1994): Szövegjátékok. *Magyartanítás* 3: 13–16; 4: 16–17; 5: 17–18.
- BENKES ZSUZSA – PETŐFI S. JÁNOS (1993): *A vers és próza kreatív-produktív megközelítéséhez. Alapfeladat-típusok.* Országos Közoktatási Szolgáltató Iroda, Budapest.
- BENKES ZSUZSA – PETŐFI S. JÁNOS (1993): Az (újra)alkotó képzelet nyomában. *Magyartanítás* 2: 2–6; 3: 2–6; 4: 3–6; 5: 3–6.
- BENKES ZSUZSA – PETŐFI S. JÁNOS (2006): *A vízjel nem tűnik el olyan könnyen. Versek megformáltságának megközelítése kreatív gyakorlatokkal.* Tinta Könyvkiadó, Budapest.

- IMRE RUBENNÉ (2007): A nyelvi kreativitás fejlesztésének lehetőségei alsó tagozatban. In: *Pedagógiai, pszichológiai és módszertani tanulmányok*. Szerk. Schmercz István. Élmény 94' Bt. Könyvkiadó, Nyíregyháza 151–160.
- IMRE RUBENNÉ (2011): A kreatív-produktív versmegközelítés alkalmazása kisiskolások körében (Kísérletek hagyományos versvehikulumok létrehozására). *Módszertani Közlemények 2*: 51–58.
- JENEI TERÉZ (1996): A kreatív produktív versmegközelítés alkalmazása az alsó tagozatban. *Módszertani Közlemények 1*: 17–22.
- KOVÁCS ZOLTÁN (1999): Vissza a vershez! *Tanító 8*: 15–16.
- PETŐFI S. JÁNOS – BENKES ZSUZSA (1992): *Elkallódni megkerülni. Versek kreatív megközelítése szövegtani keretben*. Országos Továbbképző, Taneszközfejlesztő és Értékesítő Vállalat, Veszprém.
- PETŐFI S. JÁNOS – BÁCSI JÁNOS – BENKES ZSUZSA – VASS LÁSZLÓ (1993): *Szövegatan és verselemzés*. Pedagógus Szakma Megújítása Projekt Programiroda, Budapest.
- PETŐFI S. JÁNOS – BÁCSI JÁNOS – BÉKESI IMRE – BENKES ZSUZSA – VASS LÁSZLÓ (1994): *Szövegatan és prózaelemzés. A rövidpróza kreatív-produktív megközelítéséhez*. Trezor Kiadó, Budapest.

DR. H. TÓTH ISTVÁN–RADEK PATLOKA
 Károly Egyetem Filozófiai Fakultása
 Prága

A metonímia és a szinekdoché sokszínű világában

(Gondolatok, tanácsok a nyelvi képek tanításához – 4.)

A **névátvitelek** (másképpen trópusok vagy nyelvi képek) másik nagy csoportjáról, a metonímiáról és a szinekdochéről lesz szó.

A névátvitelek másik fő fajtája (a metafora mellett) a **metonímia**, amely a fogalmak érintkezésén vagy ok-okozati kapcsolatán alapul.

Ez a nyelvi kép úgy kapcsolja össze a fogalmakat, hogy a beszélő átviszi az egyik fogalom nevét a másiknak a jelölésére, s az ebből létrejövő kapcsolat teremti meg a stílusképet, hoz létre hatásos névcserét.

A metonímia egyes fajtái a köznyelvben éppúgy jelen vannak, mint a költészetben.

a) Köznyelvi metonímiák: Tudja már az egész ház. A város is beszél?

b) Költői vagy művészi metonímiák

Boglyák hűvösében tíz tizenkét szolgálta
 Hortyog, mintha legjobb rendin menne dolga;
 (...) (Arany János: *Toldi*)

Megvizsgálhatjuk a metonímiákat, illetőleg metonimikus nyelvi képeket annak a figyelembevételével is, hogy milyen jellegű kapcsolat van, vagy rejlik a kifejező és a kifejezendő között, így több sajtósági típusunk.

a) Térbeli érintkezés: asztalt bont; beszél az egész falu;

S csendes a ház, ah de nincs nyugalma:

Fölveré azt szerelem hatalma. (Vörösmarty Mihály: *Szép Ilonka*)